

Az ami nálunk van, lényegében abból következik, hogy a *mi uralkodó osztályunkat* a bürokrata-technokrata-etalista politikai réteg képezi – szemben a nyugat-európai kapitalista polgári osztállyal, amely (ahogy Weber mondja) évszázadokon át »a munka protestáns étoszát« hangsúlyozza, így aztán valóban derekasan dolgozott is és még mindig éjt-nappallá téve dolgozik és gazdálkodik. A mi uralkodó osztályunk viszont dologtalan, ingyenlő elem, *kisebb gondja* is nagyobb annál, hogy a termelés fejlesztésével, a munka tényleges termelékenységének fellendítésével, a tőke ésszerű befektetésével és hasonlókkal törődjön – ezért ebből a harácsolási elem és pszichológia csírázott ki (amely ugyebár »már régóta vérünkben van«?). (221–222. o.)

Ezeket a keserű és önmarcangoló jellemzőket, amelyeket mintegy történelmi korszakunkat szemlélve sarkosítja, a következőkkel toldja meg:

„És most a középosztályról szóló cikkemről kérdeznék? Hát, furcsa, hogy senki sem vette észre, hogy abban *nem csak, sőt nem is általában* a középosztályról, hanem az attól fontosabb és kissé magasabb osztályról van szó, amely az összes fontos termelőeszközt és

általában minden hatalmat a kezében tart. A többiek (a közép és az alsó osztálybeliek) csak segítkeznek ezeknek abban, hogy hőrcsögök módjára halmozzanak!” – Gondolatát már egyáltalában nem akadémiai-bölcséleti, hanem cinikusan önmarcangoló módon, keserű nihilizmusba átcsapva a következőkkel zárja: – „És »minden rendben van«, jobban nem is lehetne! Különb, ahogyan az a bizonyos Kangrga mondta, hagyjuk dédunokáinkra, hadd bajlódjanak majd ők azzal a – hogyishívják! ahá – a szocializmussal és a kommunizmussal!” (223. o.)

Végezetül megállapíthatjuk, hogy Milan Kangrga könyve érdemlegesen és mélyrehatóan tárgyalja a marxizmus időserű és lényeges kérdéseit. A kötet, ha nem is nyújt átfogó képet a szerző érdeklődéséről és munkásságának minden jelentősebb területéről, de mindenképpen hitelesen tárja fel Kangrgának mint marxistának a gondolkodásmódját és valóságunkhoz való viszonyulását.

REHÁK László

PÁRTTÖRTÉNETÜNK FEHÉR FOLTJAI

Ivan Očak: Gorki. Globus, 1988

Meghökkenő mennyire feldolgozatlan pártunk történelme. Legtöbbször nem is azért, mert nem gyűlt hozzá elegendő anyag, hanem inkább, mert a lényeges kérdések feldolgozását egyszerűen elodázzuk. (Jellemző például, hogy A JKSZ történelmének áttekintése című, 1963-ban kiadott, eddig legteljesebb párttörténetünk egész fejezetet szentel az 1932–34. évi korszaknak és a párt ideiglenes vezetőségének, de tagjai között meg sem említi Gorkiöt. Csak egyetlen mondattal utal arra, hogy ott volt Gorki is, közben ekkor már a párt titkára: „Ezzel kapcsolatban bíralták Milan Gorkiöt és néhány elvtársat.” Az 1937-ig terjedő korszakkal foglalkozó rész is néhányszor említi csupán: egyszer abban a vonatkozásban, hogy téves nézetei fo-

kozták a pártvezetőség belüli vitákat. A másik eset még jellemzőbb: egy mondatban elmondja és felsorolja, hogy milyen neves jugszláv kommunisták estek Sztálin áldozatául és utána külön mondatban, mintha attól független lenne: „1937 júliusában Moszkvában hívták és letartóztatták Gorkiöt, a JKP főtítkárát”. Általában sok mindent csak a jövődő, ki tudja mikor elkészülő párttörténet tisztáz majd. Ezért talán osztatlan érdeklődésre az olyan vállalkozás, mint Ivan Očak könyve Gorkiőről.

Kutatásai és eredményei okvetlenül figyelmet érdemlőek. Főleg ha olyan részeredményekre gondolunk, hogy kimutatja: az oly nagy előkészületekkel, körültekintéssel készülő Tito összegyűjtött művei is Titónak tu-

lajdonítanak egy olyan írást, amelyet szerinte bizonyítottan Gorki írt. Ennek ellenére könyvét csak első lépésnek tekinthetjük a párt történelme egy sajátos – a Gorki vezette pártvezetőség – korszaka megvilágítása felé, sőt még a Gorkihoz fűződő problémák feldolgozását illetően is. Elsősorban azért, mert a könyv nemcsak azt tárja elénk, amit Očak kitartó, aprólékos munkával felkutatót, hanem azt is, hogy milyen nehéz megbirkózni ezzel a problematikával. A nehézségekkel kapcsolatban utal arra, hogy a partizánok kivégezték Živojin Pavlovićot, amikor csatlakozott a népfelszabadító háborúhoz, csak azért, mert Gorki letartóztatása után paszszivizálódott a pártban, vagy hogy az 1940-ben megtartott V. országos pártértekezlet – amelynek történelmi szerepe van a népfelszabadító háború előkészítésében – állást foglalt az „árulló, trockista és kém” Gorki ellen. Ez persze semmit sem von le a partizánharc nagyságából és az V. országos értekezlet jelentőségéből, de elegendő ahhoz, hogy e kérdésekhez kissé félve nyúljanak a történészek. A másik hátráltató körülmény, hogy ezek a dolgok csak lassan tisztázódnak. Hisz Hruscsov is már a XX. kongresszuson szólt arról, hogy Sztálin a becsületes kommunisták ezreit gyilkolta le, azokat „akik viselték a polgárháború, az iparosítás és a kollektivizálás első, igen nehéz éveinek terhéért, akik aktívan harcoltak a trockisták és jobboldaliak ellen, a lenini vonal diadaláért a pártban”, de a Szovjetunióban is csak most ismerik fel azt, hogy Trockij sem volt áruló és népellenes, aki ellen harcolva érdemeket lehetett szerezni. Ennek nyoma ott van a jugoszláv kommunisták lelkületében is, de a kérdések feldolgozásának fő akadálya az, hogy a lassan tisztázódó szovjet elképzelések miatt sok mindenhez még mindig nehéz hozzáférni a Szovjetunióban.

Az ilyen objektív vagy részben objektív természetű akadályok mellett számolni kell bizonyos szubjektív akadályokkal is. Később, a könyv mondanivalójának és eredményeinek részletesebb ismertetésénél bővebben is foglalkozunk majd vele: az események elemzésének egyik általános szubjektív akadálya az úgynevezett frakcióharcok iránti viszony tisztázatlansága, vagyis konkrétan az, hogy e kérdés elvi tisztázása nélkül a kuta-

tó részben adós marad az eredmények merészebb megfogalmazásával, részben maga is hajlamossá válik arra, hogy elvessen a részletekben és a belső vitákkal járó ellentmondások között. Csak ezután szólhatunk a szerző egyedi adottságairól, jó vagy rossz oldaláról, az eredmények szűkebb értelemben vett szubjektív alajáról. Itt mindjárt el kell mondanunk, hogy Očak érdemeit csökkenti, hogy további bűvarkodás helyett túl gyorsan belenyugszik abba, hogy nincs több adata, okmánya, kiindulópontja a kérdések tisztázásához, és így a kutatások eredményeit sokszor bátortalanul megfogalmazott feltevésekkel próbálja pótolni. Például: „valószínűleg igen” – adja meg a választ saját kérdéseire, vagy közöl egy feltevést, és utána hozzáteszi „talán van ebben némi igazság”. De méginkább az, hogy szerintünk sokszor nem a legerendesebb módszert választja. Elsősorban azért, mert ingadozik kutatási eredményeinek felsorakoztatása és egy-egy kérdés feldolgozása között. Ennek a következménye, hogy a feltárt anyag legtöbbször kiváló feldolgozását éretlenül ható megjegyzéssel vagy összegezéssel zárja: „mindebből látni, hogy Cizinsky (Gorki igazi neve) fegyveres felkelésre szólított fel”. Ehhez párosul, hogy könyvét olvasva többször a „sok mindent tisztázatlanul hagyott” és az „elvez az apró részletekben” értéktételek között ingadozunk.

Egészében véve a fentiek csak arra az objektív és szubjektív keretre utalnak, amelyben a könyv mozog. Az viszont elvitathatatlan, hogy Očak nemcsak azt összegezi, amit Gorki-ról, pártunk történelmének egyik fontos alakjáról megtudott, hanem úttörő munkát végez párttörténetünk fehér foltjainak felszámolása terén és egyben meghatározhatja a további kutatások irányát is, hozzájárulhat több kérdés teljes feldolgozásához, több vonatkozásban pedig már maga is ilyen feldolgozást ad. Ennek alátámasztására és a könyv gondolatmenetét követve két problémakörrel külön is foglalkozunk. Először: annak a stratégiának és taktikának megfogalmazásával, amely később a népfelszabadító harc és a szocialista forradalom győzelmébe is beépült, másodsor: a frakcióharcok már említett problematikájával.

Gorkiő nagyon szerencsőtlen korszakban került a párt élére. Egyéni tragédiája is az lett, hogy ez a korszak a sztálini csiztkák tobbódásának időszaka, a „trockistákkal” való leszámolás első kisebb hulláma után a „nép-lenségek” népesebb csoportjával való leszámolás nagyobb hullámának a korszaka. Egy másik szempontból viszont szerencsés volt ez a korszak: részben azért, mert már éreztették hatásukat a párt új körülmények között kialakult káderei, akik később meghatározták a párt politikáját – Tito mellett Čolaković, Kardelj, Kidrič stb. Részben pedig, mert két szerencsőtlen korszak között erre az időszakra esett a III. internacionálé legszerencsőtlenebb korszaka. Ezt ugyanis az az időszak előzte meg, amikor a Komintern lebecsülte a fasiszta veszélyt még a Kommunistá Internacionálé 1933 decemberében tartott XIII. plénuma sem foglalkozott a fasiszta veszéllyel és az el-lene való harccal. Ezt a korszakot a szovjet-német paktum időszaka követte. A hitleri hatalomátvétel és a Molotov–Ripentrop paktum közötti időszak viszont lehetővé tette a kommunistá párt népfront politikájának kialakítását, vagyis az újszerű választ a hatalom megszerzésére.

Mint ismeretes, Európa valamennyi kommunistá pártja előtt létfontosságú kérdésként vetődött fel, hogy milyen taktikát kell kidolgozni a stratégiai cél – az új társadalom győz-leme – elérésére, olyan körülmények között, amikor az I. világháborút követő forradalmi hullám lecsitult, a forradalmak sorra elbuk-tak, a Szovjetunió magára maradt, és a kapitalizmus megszilárdult. Amikor a mozgalmon belül is éreztette hatását az antikommunistá terror – a párt legjobb tagjainak emigrációba kényszerítése vagy börtönbe zárása – éppúgy mint a családás abban, hogy a világháboru-dalom feltételeinek látszólagos megérlelődése ellenére a világháboru-dalom vagy az egy-egy országon belüli forradalmi átalakulás bizony-talan távlatba tevődött át. A taktika kialakítását a családás és a válság hatására meginduló belső harcok mellett akadályozta a Lenin halála után bürokratizálódó Komintern hatásá-val párosuló dogmatizmus is. Közismert, hogy ebben a korszakban milyen sorsra jutott

a választás egy sajátos kísérlete Magyaror-szágon, a Lukács-féle Blum-tézisek, mert azt merete hirdetni, hogy a proletárdiktatúra helyett a munkás-paraszt kormány irányította demokratikus köztársaságért kell küzdeni. A KI felfogásának megváltozása viszont a hitleri hatalomátvétel és a szovjet–német paktum közötti korszakban lehetővé tette ennek a huszas években még oly erőlyesen elvetett tételnek az elfogadását. (Amibe persze bele-épült az Európában ismét forradalmasodó hangulat, amelynek olyan csúcasai voltak mint 1934 februárjában a bécsi proletáriátus fegy-veres felkelése, 1934-ben a spanyolországi bá-nyászok felkelése, vagy a 4 millió munkás részvételével tartott franciaországi általános sztrájk a fasiszmus ellen.)

Így aztán Gorkiő már a pártpolitikába épít-hette a népfrontot is. A jugoszláviai helyzet elemzése alapján megállapíthatta: „1. hogy azok a gazdasági és társadalmi körülmények, amelyekben Jugoszlávia munkásosztálya él, imperative megkövetelik, hogy halogatás nél-kül hozzálássunk a munkásosztály mind gaz-dasági, mind politikai összefogásához; 2. hogy megvannak a szubjektív és objektív fel-tételek az egységes független munkásmozgá-lom kialakítására a minimális akcióprogram alapján”. De beépíthette a hatalomátvétel, a tömegek győz-leme utáni korszak egy rugal-masabb értelmezését is, mely szerint nem kell a frontot szükíteni a proletárdiktatúráért ví-vott küzdelemmel, hanem az országh minden haladó erejét össze kell fogni a föderatív de-mokratikus köztársaság jelszával. Igaz, hogy a KI sematizmusa és a belső ellentétek miatt ebben a taktikában még sok volt a se-matizmus, mert hasonlóan abszolutizálták, hogy nem szabad az átmeneti állapotnál mesz-szebb mutató célokért küzdeni, még akkor sem, ha a tömegek hangulata éppen ilyen for-radalmi megoldás felé hajlik. (Bírálja például a sisaki munkásifjúság nagygyűlését, mert azt „a mi türelmetlen és könnyelmű fiatalja-ink kommunistá demonstrációvá alakították át, éltetve Szovjet Oroszországot, a kom-munistá pártot, a Szovjet Horvátországot”. Más alkalommal pedig büszkén dicsekszik vele, hogy „nem volt szektás és baloldali tú-lzás” mivel sikerült elérniük, hogy nem hang-zottak el az ő jelszávaik.) Vagy joggal tették

szóvá a pártnak az országban élő vezetői, hogy milyen szemizmus az, amely a „reformszakszervezetekbe” való bekapcsolódást erőlteti, amikor a gyakorlati munka sokkal gazdagabb lehetőséget kínál.

A szemizmus ilyen maradványai ellenére ez a sajátos helyzet lehetővé tette Gorkić számára, hogy megfogalmazza e politika bizonyos elemeit, amelyeket végül Tito vitt győzelemre. Ezek: a cél, hogy „a párt összefonódjon a tömegekkel, létrehozza a népfrentot és munkát végezzen a tömegszervezetekben”, a felkarolása mindennek, ami tömegeket tud mozgósítani, közösségvállalás a tömegek minden érdekével, ezen az alapon összefogás a többi haladó erővel és célként a demokratikus állam megteremtésének feladata. Persze hozzá kell tennünk, hogy ennek a politikának a teljes kidolgozása a titói pártvezetőségre és a népfelszabadító háborúra várt. Előzőleg azonban le kellett vetkőzni azt a szemizmust is, amely most már ebből a taktikából csinált dogmát, olyannyira, hogy Sztálin háttámadásnak vette, amikor Tito a szocialista forradalom mellett döntött, vagyis átlépte azt a határt, amelyet a dogmatizmus szerint ezzel a politikával át lehetett lépni. E politika bizonyos elméleti vonatkozását pedig csak az eurokommunizmus tisztázta. Ennek ellenére elvitathatatlan Gorkić érdeme e politika megfogalmazásában, amit nála kiegészít annak felismerése, hogy a pártnak e politika érvényesítéséhez közelebb kell kerülnie az országhoz – ezt fejezte ki a KB áthelyezése Bécsbe, az országon belüli pártvezetőség létrehozása stb.

Ebben a keretben külön szólnunk kell a nemzeti kérdésben kialakított állásponttól, mivel ez is lényeges része Gorkić tevékenységének. Kiindulópontja: „mi kommunisták a kizsákmányolt népek teljes értékű, elszakadásig menő önrendelkezési joga mellett szállunk síkra, a forradalmi harc álláspontjából, a forradalom és a munkásosztály érdekeiből indulva ki”. Ennek érdekében a társadalmi és nemzeti fölszabadolást egybe kell kapcsolni, „a kizsákmányolt népek munkásainak és parasztjainak szükségleteiért vívott harcot össze kell kötni a válságból való forradalmi kiút agitációjával, propagandájával és megmagyarázásával, valamint a szovjet hatalomnak Jugoszlávia minden részében való megteremté-

sének és a kizsákmányolt népek elszakadásáig menő önrendelkezési joga érvényesítésének jelszavával”. Kezdetben, titkári tevékenységének elején előtérben állt a Szerbia elleni harc: „a mai körülmények között elismerjük és segítjük a független Horvátország, szlovénia stb. megteremtését, a munkáspártot köztársaságokért vívott harcot és az elszakadást Szerbiától, mert ez a legfőbb ellenség – a nagyszerb burzsoázia gyengítését jelenti.” Később azonban felismerte, hogy az elszakadás nem áll a jugoszláv népek érdekében. De politikájának mindvégig alapja maradt: az önrendelkezés („Platformunkban világosan és minden félreértést kizáróan kifejezésre kell jutnia annak az eltökéltségnek, hogy tiszteletben tarjunk valamennyi nép önrendelkezési jogát, nemcsak a horvátok és szlovének, hanem a macedónok és crnagoraiak jogát, sőt Vajdaság, Bosznia és Hercegovina népének ugyanilyen jogát, hogy eldöntse megtartja-e regionális önállóságát a föderatív államban”); a kisebbségek egyenjogúsága (azzal, hogy nála még hiányzik a későbbi nemzetekre és nemzetiségekre való felosztás, hiszen az albánokat is ott emlegeti a többi jugoszláv nemzet között); és a föderatív berendezés (ő hét föderatív egységre gondol, de Očak nem sorolja fel, hogy melyek ezek). Politikájának lényeges része marad a nagyszerb politika elleni küzdelem, annak bírálata még abban az esetben is, ha az esetleg el is ismeri a horvátok és szlovének önállóságát, de minden mást szerbnek tekint: „A szerb burzsoázia – írta –, új és rafinált módon kívánja biztosítani uralmát és hegemoniáját a macedónok és crnagoraiak, Bosznia és Hercegovina, valamint Vajdaság népe fölött.”

A könyv legértékesebb része az, amely a jugoszláv párt politikájának kialakulását és annak lényeges mozzanatait tárgyalja. Két szempontból is értékes hozzájárulás az párttörténetünk megírásához. Egyrészt önmagában véve azért, mert elég teljes képet ad Gorkićról – és láttatja azt is, hol szorulnak kiegészítésre vizsgálatai –, elosztat vele kapcsolatban egy csomó félreértést és párttörténetünkben az őt megillető helyre állítja. Másrészt mint résztanulmány beleépülhet párttörténetünk megírásába is. Ahhoz azonban, hogy a könyv ezt a párttörténeti szere-

pét betölthesse, de ugyanakkor teljesebb képet kapjunk eredményeiről és hibáiról – ami előfeltétele annak, hogy helyesebb elképzelésünk legyen Gorkicéről –, részletesebben kell foglalkoznunk azzal, amit leegyszerűsítve frakcióharcnak nevezünk. Meggyőződésünk, ugyanis, hogy az ezzel kapcsolatos téves álláspont – pontosabban a frakcióharc téves és egyoldalú értelmezése, az ezzel kapcsolatban megnyilvánuló vagy éppenséggel burkolt sztálinista szemlélet jelenléte akadály lehet pártunk történelme helyes feldolgozásának is. Ez eredményezi a konkrét esetben Očak feldolgozómódjának nyilvánvaló fogyatékoságát is, ami bizonyos aránytalanságokban, téves hozzáállásban vagy megállapításokban jut kifejezésre.

Gondolunk itt elsősorban arra, hogy Očak fejtegetései más megvilágításba helyezik a pártvezetőségben kialakult vitákat. Mivel ezeket Gorkicéval kapcsolatban elég részletesen taglalja, láthatóvá válik, hogy a vitákban sok esetben pusztán a hatalmi harc vagy a kicsinyes áskálódás munkál Gorkicé ellen. Főleg akkor, amikor a KI-nek adott beadványokban Buharin emberének igyekeztek őt feltüntetni, akkor amikor Buharin csillaga már letűnően van. Ugyanakkor számtalan jogos kifogás is elhangzott ellene: nem ismerte a pártot és az országon belüli helyzetet, egyoldalúan értelmiségi álláspontot képviselt stb. A KI azonban nem törődött ezekkel a jogos kifogásokkal vagy pusztán áskálódásból fakadó bírálatokkal, feljelentésekkel, sőt büntette a bírálókat, Gorkicét viszont akkor tartóztatták le, amikor a legteljesebben, legvilágosabban megfogalmazta azt a politikát, amelyet később Tito vitt és fejlesztett tovább, úgyhogy erre vonatkozó utolsó broszúrájának terjesztését a KI és a rendőrség már közösen akadályozta meg. Ebből a könyv alapján összegeztett tényállásból néhány következtetés adódik: alaposabban kellene foglalkozni párttörténelmünk azon egyéniségeivel is, akikről a Gorkicéval szembeni jogos kifogások származtak, mert a Gorkicéről alkotott kép is csak az ilyen több oldalú megvilágítás alapján válhat teljessé. A másik tanulság pedig az, hogy az elfogulatlanabb és helyesebb történelmi kutatómunka érdekében másként kell értelmezni a párton belüli frakcióharcokat.

Gondolunk itt elsősorban arra, hogy a bevezetőben említett, eddig legteljesebb párttörténet is, meg Očaknak ez a könyve is abból indul ki, hogy a frakcióharcok gyengítették a pártot, vagyis azok akadályozták meg, hogy a párt megfelelő politikát alakítson ki és eredményeket érjen el. Ezzel szemben az igazság ennek éppen a fordítottja: a párt valamennyi gyengesége frakcióharc formájában ütközött ki, vagyis nem azért volt gyenge a párt, mert a frakcióharcok dúltak benne, hanem azért voltak frakcióharcok, mert a párt gyenge volt. Így aztán azok a tényezők voltak a frakcióharc forrásai, amelyekből a párt gyengesége eredt. Itt elég két ilyen tényezőre utalnunk. Az egyik a túlzott függés a KI-től: a párt csak a KI szekciója volt, vezetői a KI fizetett tisztviselői és a KI jogot formált a pártvezetőség alakítására és leváltására, halálos sértésnek vette ha a KB-ülés a KI megkérdése nélkül döntött. Olyannyira, hogy a párton belül végig lényeges szerepet játszott a KI-vel szembeni önállósulási törekvés. Már Đuro Đaković javasolta: „a személyes harcban álló elvtársak leváltását, mégpedig nem a Komintern részéről, hanem úgy, hogy minél előbb összehívjuk a pártkongresszust”. Titónak pedig a párt sikeres munkájához legelőször ezt az önállóságot kellett megteremtetni, a vezetőségnek az országra költöztetésével és az anyagi függés megszüntetésével. A függőség a gyengeség lényeges forrása volt, részben a KI mind teljesebb elbürokratizálódásának és a Szovjetunióon belüli leszámolásoknak a hatására, részben azért, mert a KI álláspontja gyakran változott. Nem egyszer egyik napról a másikra az előző álláspont ellenkezőjévé alakult át, és tévessé, frakcióvá, szektássá nyilvánította azt a nézetet, ami tegnap még a hivatalos politika volt. Viták származtak abból is, ha egyesek nem tudták ezt az átállást rögtön végrehajtani vagy ha akár a régi, akár az új álláspont körül tisztázni valókat láttak. Ez a gyakorlat már önmagában is elegendő volt annak létrejöttéhez amit frakcióharcnak nevezünk. A gyengeség másik lényeges forrása, hogy a párt vezetői a párttól és az országtól teljesen elszakadt emberek voltak, akik mesterséges – a KI hatásától, az emigráció levegőtlenességétől, a konspiráció szabályaitól megmérgezett – légkörben egymást kínozva

nagy, gyakran absztrakt vitákat folytattak, azok minden következményével.

Ebből az alábbi következtetések adódnak a párttörténet, de konkrétan az itt vizsgált könyv szempontjából is. Az első: helyes az említett párttörténet hozzáállása, hogy a párt külföldön élő vezetőségén belüli vitáktól függetlenül próbálja megragadni a párttörténelmet. Őcák viszont elvesz ezekben a vitákban, amikor Gorkiéc életútját és a párt élén eltöltött éveit próbálja megragadni. Mivel nyilvánvalóan kevés anyaggal rendelkezik a vitákkal kapcsolatban – legfeljebb szűkszavú, leegyszerűsítő fogalmazó jegyzőkönyvek birtokában van, de legtöbbször még azok is hiányoznak – kutatásai nem terjedhetnek ki a vita minden részvevőjének egyéniségére, egész hozzáállásának felvázolására. Emiatt állandóan az a benyomásunk, hogy kevés az, amit a központba állított vitákról tud, ugyanakkor lényeges problémák feldolgozásával is adós marad.

A második következtetés: mindaddig, amíg a párt nem önállósodott, nem tehetett mást mint hogy követte a KI kacskaringóit, aminek velejárója volt az is, hogy egyszerre elítélték a tegnap még kötelezőnek nyilvánított álláspontot vagy annak hordozóit. Éppen ezért nem biztos, hogy hiba, melléfogás és tévedés az, amit az éppen hivatalos álláspont annak minősít. Utaltunk arra, hogy Gorkiéc esetében megbüntették a tényleges hibák bírálóit, Gorkiécot viszont akkor ölték meg, amikor a legvilágosabban látta a helyes politikát, leginkább megközelítette azt az irányvonalat, amelynek a párt győzelmét köszönheti. Sőt, mindaddig, amíg egy vezető megsemmisítését nem határozták el – mindegy, hogy Buharinról vagy Gorkiécéről van-e szó –, hibái nem számítottak. Sztálinnak egyenesen szükségű volt a gyakran tévedő emberekre, akiket kezében tarthatott. Az elkövetett hibák csak akkor kerültek terítékre – de akkor évtizedekre visszamenőleg –, amikor eljött a leszámolás ideje. Így a pártvezetőség is nyilvánvalóan torz képet adott a helyzetről, mindaddig, amíg Tito a KI-vel szemben az önállósulást el nem végezte. Ezért tekinthető melléfogásnak az általunk vizsgált könyv esetében az, amikor Őcák Gorkiéc hibáinak elemzésébe bocsátkozik, oldalakon át kutatva annak okát,

hogy miért lett Gorkiéc kegyvesztett. A magyarázatot ugyanis nem Gorkiécénél, még csak nem is a szovjet-jugoszláv viszony alakulásában, hanem a sztálini csisztkák belső logikájában, Gorkiécétől – hibáitól és érényeitől – teljesen függetlenül kell keresni.

A harmadik következtetés: Gorkiéc helyes megértéséhez az ellentmondásos egyéniség mindkét vonását figyelembe kell venni: azt tudniillik, hogy tipikusan KI-ember volt, ugyanakkor viszont jelentkeztek nála az önállósulási törekvések is. Ezzel kapcsolatban Őcák Čolaković értékelését idézi, mely szerint „Gorkiéc elsősorban a Komitern tisztviselője, nem pedig egy ország pártvezetője volt és annak is érezte magát, de maga is példákat sorol fel Sztálin iránti viszonyának olyan megnyilatkozásaira mint az, hogy Sztálint a párttal és a Szovjetunióval azonosította és „a nemzetközi munkásmozgalom legnagyobb vezérének” tartotta. Ugyanakkor azonban hivatkozik arra is, hogy próbál lavírozni meggyőződése és a hivatalos álláspont között. Például már kezdetben tudja, hogy „a faszizmus elleni harc lesz a Kommunista Ifjúsági Internacionálé első következő feladata”, de mindjárt eszébe jut a hivatalos álláspont is: „soha nem szabad elfelejteni, hogy a fő ellenség továbbra is a szociálfaszizmus, vagyis a szociáldemokraták”. Még jellemzőbbek kísérletei a KI iránti egyoldalú álláspont leküzdésére. Annak hangsúlyozása, hogy „a kommunista párt minden tagjának teljes bizalommal kell viseltetnie a Komitern vezetősége iránt, de nem szabad fatalikus álláspontra helyezkednie, mindenben vakon hinnie, csak a Komitern vezetőségére támaszkodnia és nem tenni kísérletet arra, hogy saját tapasztalata és tudása alapján oldjon meg egyes problémákat”. Innen erednek egyrészt az önállósodás felé tett már említett szerény lépései – a Bécsbe költözés, az országon belüli iroda létrehozása stb. – másrészt az, hogy tehernek érezte a túlzott függést a KI-től: „nem lehet helyesen dolgozni, amikor nem tudjuk, honnan fúj a szél”. Sőt ebből fakadnak közvetett bírálatként ható megállapításai is: „egyetlenegy politikai vagy szervezeti kérdésben sem lehet kidolgozni valamilyen merev sémát, amely minden esetre és minden időben érvényes lenne”, de közvetlen bírálat

is, amikor szóvá teszi, hogy Moszkvában bürokratikus akadályozzák egyes elvtársak oda utazását, vagy amikor a csiszták sztálini gyakorlatát bírálja: „A vezetés nem állhat abból, hogy megengedi a hibák halmozását – ha vannak ilyen esetek – és utána egyszerre mindet előszedi és lerántja az embereket”. Očak könyvének fő erénye az, hogy az ellentétpár mindkét oldalát elének tárja, bár magyarázatokkal nem is kísérletezik.

És a negyedik, összegező következtetés: a párt történelmét ezután kell megírni, amely az említett párttörténetben alkalmazott kiindulópontot – az a lényeg, ami az országban,

nem az, ami a pártvezetőségekben történt – a frakcióharc fent vázolt értelmezésével párosítja és teljes, a sztálini sematizmus minden maradványától mentes képet ad párttörténelmünk eseményeiről és személyiségeiről.

Mindezt összegezve elmondhatjuk, hogy Očak hasznos munkát végzett. Sok anyagot összegyűjtött. És kedvet, kiindulópontot adhat azoknak, akik – bizonyos dolgok tisztázása után – kevesebb objektív és szubjektív korláttal látnak hozzá a párttörténet fehér foltjainak felszámolásához.

BÁLINT István

A TEORIJA IN PRAKSA 88/11–12. SZÁMA

Teorija in praksa (Revija na družbena vprašanja) broj 11–12 1988, let XXV, Ljubljana

A Ljubljanában megjelenő Teorija in praksa társadalomtudományi folyóirat decemberi számának bevezetőjében Ciril Baškovič a kutatás és a társadalom átalakulásának jelentőségét hangsúlyozva megállapítja, hogy a jelenlegi társadalmi helyzetre a fejletlenség, az állapotok túlhaladására nem ösztönző különbségek, a veszélyeztetett életszínvonal és a lakosság mind jelentősebb részének kilátástalansága jellemző. A cél a szociális jogegyenlőség fejlett társadalmának elérése lenne. Ahhoz, hogy ezt a jelenlegi helyzetben elérhessük, meg kell szüntetni a helyzetükért a felelősséget magukra vállaló legfontosabb társadalmi tényezők autonomizálódásának akadályait, a rendszer túlszabályozását, demokratizálni kell a politikai légkört és stratégiai jellegű beavatkozásokat kell eszközölni a társadalmi újratermelés kulcsfontosságú területein.

A szerző szerint a gazdaság átalakítása a legfontosabb kérdés, amelyre minden társadalmi szféra harmonikus átalakulásával kerülhet sor, miáltal ezek az átalakulások öngazgatású vállalkozói szellem kialakulásához vezethetnének. A vállalkozói szellem kibontakozása a kutatás és fejlődés erősítését, stratégiai jellegű igazgatást, tervezést, irányítást és ügyvitelt jelent.

A vállalkozások előtérbe helyezése ösztönzőleg hat a fejlődésre, s ezért rátermett egyé-

neket kell a tudományos kutatással és technológiai fejlődéssel foglalkozó intézmények élére állítani. Az átmeneti időszakban a tudományt és a technológiát arra kell ösztönözni, hogy sor kerüljön a tudásnak a gazdasági és egyéb szervezetekre, a gazdaságirányítási intézményekbe való átvitelére, hogy azok könnyebben vegyék a piac felé való nyitásnak és az érdekek demokratikus pluralizmusának az akadályát.

Társadalmi szempontból a tudományos kutatómunka legfontosabb értékmérője, hogy miként járul hozzá más társadalmi szférák átalakulásához és eredményeihez, miként hat ki a szakemberképzésre és a fejlesztési programok véghezvitelére. Végső eredmények azonban a tudományos kutatómunka és a fejlesztés fokozásával érhetőek el, három, a tevékenység rendeltetésénél és természeténél fogva különálló egységben:

1. A tudományos kutatómunka programja, amelyet a fontos tudományos problematikára való tekintettel hozzáértő kutatók alakítanak ki és vizsgálnak véghez.

2. A nemzeti kutatási tervek, amelyeket a szakma és a széleskörű társadalmi érdek határoz meg.

3. Gazdasági vagy gazdaságon kívüli intézmények közös fejlesztési tervei, amelyek követelményeik alapján szükségszerűen rá-